

Isabella HARTUCHE*

**VIZIUNEA STALINISTĂ ȘI ROLUL ARMATEI ROȘII
ÎN IMPUNEREA MODELULUI SOVIETIC
ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE SUD-EST**

***The Stalinist vision and the role of the Red Army
in the implementation of the Soviet model
in Central and South-Eastern Europe***

Abstract: *The establishment of the communist regime in Eastern Europe, according to directions from Moscow, represented a volatile process, given the freedom of movement that the USSR had in the region, but was also a determinate step towards the restructuring of Soviet-Eastern European relations. This study starts out with the hypothesis that Stalin had a masterplan to turn the states of Central and Eastern Europe into satellites, the Soviet army being one of the main instruments for implementing said masterplan. The presence of the Red army helped strengthen the so-called „people’s democracy”. This aspect is well argued by both international historiography (J.F. Soulet, W.R. Smyser and others) and by Romanian historiography as well (Florin Constantiniu, Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, Vladimir Tismăneanu, Mioara Anton, Dan Cătănuș, Octavian Roske, Laurențiu Constantiniu and other).*

Keywords: *“people’s democracy”, the Red Army, Sovietization, buffer zone, Stalinist vision*

* * *

Fără a îmbrățișa întru totul tezele curentului tradiționalist, trebuie evidențiat faptul că există câteva premise care au stat la baza viziunii lui Stalin asupra lumii postbelice: tradiția imperialistă (vizibilă și astăzi), resortul ideologic al politicii externe sovietice din perioada interbelică (declanșarea revoluției mondiale), dar și resortul strategic (concepția necesității unui „brâu de securitate”).

Într-adevăr, nu există dovezi concludente care să confirme existența unui plan concret al lui Stalin de sovietizare a Europei de Est (așa cum

* M.A. Student, University of Bucharest, Romania; e-mail: isabella.hartuche@gmail.com

Date submitted: 12 March 2016

Revised version submitted: 09 April 2016

Accepted: 10 July 2016

susțin unii autori, precum Mircea Chirițoiu), însă există suficiente indicii cu privire la dorința lui Stalin de a extinde glaciul strategic, respectiv: negocierile din cadrul marilor conferințe inter-aliat, confesiunea făcută lui Milovan Djilas: „Acest război nu este ca acelea din trecut [...]. Fiecare impune propriul lui sistem social până acolo unde înaintează armata lui¹”; acțiunile de sovietizare a teritoriilor ocupate în intervalul 1939-1940 și replicarea lor încă din primele faze ale „eliberării” statelor din Europa de Est de către Armata Roșie.

1. Viziunea stalinistă asupra Europei Centrale și de Sud-Est

Chiar dacă Stalin nu a avut o hartă clar conturată cu privire la limitele geostrategice ale modelului sovietic, există indicii că a premeditat declanșarea procesului (acțiunile în forță asupra statelor vecine în intervalul 1939-1940) și că a avut câteva ținte majore (țările baltice, Polonia, România). Planul a existat, singurul element incert fiind doar limitele „influenței” sovietice. De altfel, în cadrul negocierilor inter-aliat, Stalin s-a opus oricărui plan aliat de debarcare în Balcani care ar fi presupus o limitare a marjei de acțiune a Armatei Roșii în regiune. Acest minor indiciu, reliefează faptul că obiectivele lui Stalin nu erau de ordin militar (terminarea cât mai rapidă a operațiunilor militare), ci de nivel strategic.

De asemenea, divergența de viziuni anglo-americane cu privire la lumea postbelică și tonul conciliant al acestora în raport cu U.R.S.S. a facilitat Moscovei impunerea propriilor interese în Europa de Est.

În acest sens, Stalin a speculat abil capacitatea de intimidare militară de care dispunea U.R.S.S., urmare a staționării Armatei Roșii pe teritoriul statelor eliberate. Asemeni altor conducători ai statului rus, în centrul viziunii lui Stalin stătea conceptul „nevoii de spațialitate”, respectiv crearea unei centuri de securitate² în jurul frontierelor U.R.S.S. Stalin considera că securitatea U.R.S.S. putea fi asigurată prin doi factori: **(1)** un cordon de protecție la frontiera vestică și **(2)** izbucnirea unui conflict între statele capitaliste occidentale care să se extindă la nivel mondial, făcând imposibilă constituirea unei coaliții largi anti-sovietice³.

¹ Djilas 1991: 74-75.

² Întâlnim această idee atât în istoriografia internațională la Tucker 1929 – 1941: 46; Kissinger 2003: 350 ș.a., cât și în cea românească spre exemplu, Florin Constantiniu 1997: 22.

³ Laurențiu Constantiniu 2001: 206-213.

2. Atitudinea „Armatei Eliberatoare” în implementarea regimului sovietic

Pe baza diferitelor surse studiate, am încercat aplicarea unui cadru standard de analiză a atitudinii Armatei Roșii pe teritoriul statelor est-europene și a rolului acesteia în implementarea regimului de tip sovietic. Astfel, în ceea ce privește prima dimensiune – cea a atitudinii Armatei Roșii în raport cu statele „eliberate” și societățile acestora sunt de evidențiat următoarele criterii: **(1)** încorporarea de teritorii (Polonia, România, Cehoslovacia); **(2)** instaurarea, cu titlu provizoriu, a unor administrații locale sovietice (Polonia, Ungaria, R.D.G., România – Moldova, Bucovina și Dobrogea); **(3)** impunerea unui regim sever de rechiziții (Polonia, România, Ungaria, R.D.G.); **(4)** agresiuni în masă asupra populației civile (Polonia, România, Ungaria, R.D.G.); exercitarea de către Armata Roșie a unor funcții de poliție și de aplicare a legii – înființarea unor parchete și tribunale militare sovietice (Ungaria, R.D.G.).

În ceea ce privește cea de-a doua dimensiune – rolul Armatei Roșii în impunerea regimului de tip sovietic sunt de evidențiat următoarele aspecte: **(1)** susținerea fățișă de către administrația militară sovietică a eforturilor comuniștilor de a-și consolida pozițiile în plan instituțional (România, Polonia, R.D.G.), asigurarea sprijinului logistic și financiar pentru forțele politice comuniste (toate statele vizate); **(2)** utilizarea Comisiilor Aliate de Control, precum și a comandamentelor militare drept vectori ai impunerii formațiunilor comuniste pe eșichierul politic; **(3)** utilizarea consilierilor ca modalitate de a asigura deopotrivă transferul de expertiză, dar și un instrument de presiune și control (toate statele vizate); **(4)** utilizarea forței armate pentru impunerea/menținerea regimului de tip sovietic (Polonia – eliminarea unităților aparținând Armia Kraiowa, R.D.G. – 1953, Ungaria - 1956).

Armata Roșie a reprezentat un instrument de presiune pentru impunerea voinței Moscovei în ceea ce privește operarea unor modificări teritoriale și impunerea unor administrații sovietice (Polonia, Transcarpatia, țările baltice și regiunea Kaliningrad), precum și în consolidarea poziției partidelor comuniste pe eșchierile politice din statele est-europene în absența unei adeziuni largi la nivelul populației (România, Ungaria). Chiar și în Cehoslovacia și Bulgaria, unde factorii interni au jucat un rol important în instaurarea comunismului, prezența armatei sovietice în aceste state a avut rolul de a asigura ireversibilitatea procesului. De altfel, revoltele populare din noile „democrații populare” – din R.D.G., Polonia și Ungaria – au fost înăbușite ca urmare a intervenției active a trupelor Armatei Roșii staționate chiar pe teritoriul acestora.

Cu excepția Cehoslovaciei și Bulgariei, unde acțiunile violente ale Armatei Roșii împotriva populației au fost reduse ca volum, dar și în intensitate, în celelalte state – Polonia, România, Ungaria și R.D.G. – regimul de teroare din timpul conflagrației s-a prelungit și ulterior

încheierii ostilităților militare. Această situație a limitat aderența populației la ideologia comunistă, regimurile de „democrație populară” au fost instaurate prin mijloace și acțiuni subversive, cu largul concurs al comandamentelor militare sovietice și reprezentanților U.R.S.S. în Comisiile Aliate de Control.

Armata Roșie a reprezentat un factor decisiv în consolidarea pozițiilor partidelor comuniste, prin anihilarea treptată a principalelor puncte de rezistență instituțională (regalitatea în România; autoritatea președintelui Edvard Benes în Cehoslovacia; controlul asupra instituțiilor de forță), politică (fraudarea alegerilor, scoaterea în afara legii a partidelor care nu se conformau politicii Moscovei), militară (acțiuni de epurare) și socio-economică (naționalizarea mijloacelor de producție; inițierea unor reforme agrare). Aceste acțiuni s-au desfășurat, în cele mai multe cazuri, cu girul Kremlinului și sub supervizarea trupelor Armatei Roșii sau a reprezentanților serviciilor secrete sovietice.

3. Imaginea spectrului situației postbelice

La începutul lui 1945, Armata Roșie a depășit toate frontierele din 1941, aflându-se în situația de a impune, în mod unilateral, controlul politic asupra acelor state din Europa Centrală și de sud-est care nu au făcut obiectul acordului de la Moscova (Cehoslovacia, Polonia) sau a celor unde nu fusese tranșată problema exercitării controlului în favoarea vreunei părți (Ungaria).

Potrivit lui Kissinger, momentul favorabil încheierii unui acord cu Stalin cu privire la frontierele din Europa a fost conferința de la Teheran, din moment ce în 1944-1945 problema lui Stalin nu mai era cea a frontierelor din 1941, ci a controlului politic asupra teritoriilor de dincolo de acestea (Germania, Cadrilaterul boem, Balcani) pentru a-și lărgi „brâul de securitate⁴”. Acest obiectiv strategic al lui Stalin transpare din modul tot mai agresiv în care Moscova începe să se raporteze la statele din regiune. Un bun exemplu, îl reprezintă neintervenția trupelor sovietice în sprijinul insurgenței poloneze de la Varșovia, precum și recunoașterea Comitetului Polonez al Eliberării Naționale de la Lublin⁵ drept guvern provizoriu în detrimentul guvernului polonez în exil (aflat la Londra). Mai mult, pe fondul solicitării lui Churchill privind deschiderea de către Moscova a unui nou front în Est la începutul lui 1945, Stalin a declanșat o ofensivă pe scară largă în a doua jumătate a lunii ianuarie fapt ce a permis înaintarea Armatei Roșii și întărirea poziției lui Stalin în negocierile cu Roosevelt și Churchill⁶.

La Potsdam au apărut primele dezacorduri publice între marile puteri cu privire la natura regimurilor postbelice din statele central și est-europene, precum și cu privire la rolul forțelor de ocupație ale Armatei

⁴ Kissinger 2003: 361-262.

⁵ Înființat la 21 iulie 1944.

⁶ Gardner 199: 242-243.

Roșii. Astfel, Stalin a pretins în cadrul conferinței guverne „democratice și prietenoase” pentru vecinii vestic ai Uniunii Sovietice, interesul era focalizat în principal asupra Poloniei, stat care era perceput de Stalin drept foarte important în edificarea unei zone tampon între U.R.S.S. și Occident⁷. Poziția lui Stalin survenea și pe fondul refuzului S.U.A. și Marii Britanii de a recunoaște guvernele constituite în aceste state, în special guvernul de la București condus de Petru Groza⁸ și cel din Bulgaria, pe motiv că acestea nu erau reprezentative. Semnificația istorică a conferinței de la Potsdam este dată de amplificarea divergențelor dintre aliați cu privire la sistemul european de putere postbelic și începutul procesului care a împărțit continentul european în două zone de securitate, care se vor situa într-un timp foarte scurt pe poziții antagonice⁹.

Modificarea de atitudine a reprezentanților U.R.S.S. în relațiile cu omologii occidentali în timpul conferințelor miniștrilor de externe ce au urmat celei de la Potsdam a fost tot mai vizibilă, fapt ce l-a determinat pe James Byrnes să afirme că „eram confrunțați cu o Rusie nouă, total diferită de Rusia cu care am avut a face cu un an în urmă [...] și care adopta o atitudine și o poziție politică agresive cu privire la chestiunile politice teritoriale de nejustificat¹⁰”.

Celelalte conferințe ale miniștrilor de externe – Moscova (16 – 26 decembrie 1945), Paris (2 sesiuni: 20 aprilie – 16 mai și 16 iunie – 12 iulie 1946) și New York (noiembrie – decembrie 1946) – nu au făcut decât să contribuie la completarea tratatelor secundare de pace, în măsura în care gradul de tensiune între cele două tabere a crescut exponențial, în strânsă legătură cu transformarea Europei Centrale și de Est într-o simplă anexă politică și economică a U.R.S.S.

Tratatele, semnate la Paris în 1947, reprezentau o extensie a condițiilor stipulate în Convențiile de Armistițiu cu Aliații și reflectau deja noua realitate geopolitică stabilită *de facto* la sfârșitul operațiunilor militare, respectiv extinderea influenței sovietice asupra Europei Centrale și de Est. Astfel, după ratificarea tratatelor, trupele sovietice au rămas în România și Ungaria sub pretextul menținerii liniilor de comunicație cu zona sovietică din Austria.

La nivelul conducerii sovietice și al lui Stalin în principal exista percepția potrivit căreia Europa de Est trebuie să se transforme după război într-o zonă de protecție împotriva oricărei invazii viitoare a vreunei armate europene și, deopotrivă, într-o garanție împotriva unei eventuale resurgențe a militarismului german¹¹.

⁷ Crampton2002: 240-241.

⁸ Marea Britanie și SUA au recunoscut guvernul Petru Groza abia la 5 februarie 1946.

⁹ Kissinger 2003: 384.

¹⁰ Gaddis 1972: 266.

¹¹ Crampton 2002: 241.

Această percepție, ce transpare cu recurență în istoria politică a statului rus din perioada țaristă și până în prezent, a fost transpusă în realitate încă din momentul semnării, la 23 august 1939, a Pactului Ribbentrop-Molotov. În zonele ocupate de U.R.S.S., în baza acestui pact, din țările baltice, Finlanda, Polonia și România Armata Roșie și ofițerii N.K.V.D. au trecut imediat la impunerea sistemului comunist și *sovietizarea populației locale*.

Războiul i-a oferit lui Stalin oportunitatea de a impune viziunea sa particulară a societății comuniste și în statele vecine¹². Astfel, în situația în care principalul scop al lui Stalin a fost de a stabili o zonă tampon sigură de-a lungul flancului vestic al U.R.S.S., războiul (și nu tratatul de pace post-conflict) i-a permis liderului sovietic să-și atingă obiectivul.

Unii istorici susțin că Stalin a considerat instaurarea comunismului în Europa de Est drept o etapă intermediară și respectiv un fundament pentru răspândirea acestuia în Franța, Italia și alte state din Occident¹³.

Poziția adoptată de către Statele Unite și Marea Britanie față de Europa de Est în timpul războiului a întărit percepția liderilor sovietici că U.R.S.S. se va bucura de o sferă sigură de influență în regiune după război¹⁴. Mai mult, Stalin a speculat abil indeciziile și divergențele apărute în raporturile anglo-americane, precum și tonul diplomatic conciliant al reprezentanților statelor occidentale, reușind să impună interesele U.R.S.S. în Europa Centrală și de Est, inclusiv printr-o „paletă largă de tehnici manipulative¹⁵”.

Oficialii de rang înalt din S.U.A., în special președintele Roosevelt, au încercat în mod repetat să amâne încheierea unor aranjamente politice pentru Europa de Est după război, în pofida realității din teatrul de operațiuni și a premiselor ca Armata Roșie să ocupe întreaga regiune. Această poziție a condus la o serie de concesiile americane și britanice cu privire la Europa de Est începând de la Conferința de la Teheran (decembrie 1943), unde Winston Churchill și Franklin D. Roosevelt au cedat în fața solicitării lui Stalin referitoare la divizarea între Est și Vest a operațiunilor militare în Europa, precum și la o modificare a graniței sovieto-poloneze după război prin revenirea la Linia Curzon¹⁶.

În timpul revoltei din Varșovia (august – septembrie 1944) Stalin a blocat încercările avioanelor aliate de a asigura aprovizionarea forțelor de rezistență poloneze prin utilizarea unor baze din teritoriul ocupat de Armata Roșie¹⁷, însă oficialii americani și britanici s-au limitat la a protesta verbal, fără a adopta nicio măsură de realiere, nici măcar atunci când trupele sovietice au trecut la urmărirea și anihilarea supraviețuitorilor din

¹² Applebaum 2012: 9.

¹³ Kramer 2013: 11.

¹⁴ Mastny 1979: 279-312.

¹⁵ Copilaș 2013: 395-421.

¹⁶ Eubank 1985: 445-470.

¹⁷ Kramer 2013: 13-14.

Varșovia. Pe acest fond, Stalin a interpretat reacția Occidentului drept un semnal că nu se contesta influența sovietică asupra Europei de Est după război.

4. Factori esențiali ai evoluției politicii sovietice față de Europa de Est

Natura relațiilor dintre statele Națiunilor Unite în timpul războiului a fost una de suspiciune reciprocă – determinată de scopurile divergente urmărite pe de o parte de tandemul anglo-american și, pe de altă parte, de U.R.S.S. – și marcată de diferențe culturale, ideologice și geopolitice. Potrivit lui Gaddis, „războiul fusese câștigat de o coaliție ai cărei principali membri se aflau deja în război unii contra celorlalți”, pe fondul scopurilor postbelice divergente: asigurarea regimului sovietic și a ideologiei prin crearea unui glacis strategic (U.R.S.S.) *versus* crearea unei organizații postbelice de securitate colectivă și înființarea unui sistem economic global, capabile să prevină orice criză militară sau de natură economică (S.U.A.)¹⁸. La acestea se adăugă poziția lui Churchill care dorea să edifice un sistem european bazat pe principiului echilibrului de putere și care acționa pentru asigurarea intereselor globale ale imperiului britanic.

Uniunea Sovietică după război a deținut suficientă putere militară și politică pentru a stabili poziția dominantă în Europa de Est. Armata Roșie staționa în condiții de legalitate în statele eliberate, urmare a specificării exprese a stării de fapt în Acordurile de armistițiu, și cu recunoașterea din partea aliaților occidentali a menținerii trupelor ruse în Europa Centrală și de Est pentru asigurarea liniilor de comunicație cu zona de ocupație sovietică din Austria și Germania.

Armata Roșie a reprezentat cel mai important instrument ce a permis Moscovei să acționeze unilateral pentru a-și impune voința, eludând prevederile Conferinței de la Yalta, și respectiv pentru a asigura ascensiunea partidelor comuniste în toate țările est-europene, inclusiv în acelea în care influența comunistă a fost în mod tradițional minoră sau inexistentă¹⁹.

Rolul pe care trupele sovietice l-au jucat în eliberarea majorității statelor est-europene de sub ocupația nazistă a contribuit indirect la consolidarea dominației sovietice în regiune. Astfel, în unele țări din regiune – Cehoslovacia și Bulgaria în principal – populația a privit cu recunoștință sosirea trupelor sovietice, văzute drept trupe eliberatoare.

Totodată, a permis Uniunii Sovietice să se asigure că oficialii și activiștii comuniști vor controla noile sisteme birocratice și sindicatele, fapt ce a servit drept un punct de sprijin pentru preluările comuniste ulterioare. De altfel, Stalin a subliniat încă din octombrie 1944, la scurt timp după ce trupele sovietice au ocupat Varșovia, într-o întâlnire cu liderii partidului comunist polonez că prezența Armatei Roșiiile – ar conferi „o asemenea

¹⁸ Gaddis 2009: 49.

¹⁹ Naimark & Gibianskii 1997: 156.

putere încât, chiar dacă spui că 2 ori 2 este egal cu șaisprezece, adversarii voștri vor confirma”²⁰.

Culturile politice ale statelor din Europa Centrală și de Est – valorile politice, ideologiile, practicile și așteptările – nu se pliau pe sistemul politic de tip sovietic. În perioada interbelică, toate societățile din Europa de Est, cu excepția Cehoslovaciei au experimentat într-o formă sau alta un anumit tip de dictatură, dar în nici una dintre acestea comuniștii nu beneficiau de un sprijin popular care să le asigure transformarea într-o alternativă politică.

De altfel, partidele comuniste autohtone, în măsura în care existența lor a fost permisă, au avut o importanță minoră în politica est-europeană înainte de 1939. Chiar și în Cehoslovacia, care, în calitate de stat industrializat, a avut cel mai mare partid comunist, doar aproximativ zece la sută din voturi a mers către candidații comuniști în cadrul alegerilor parlamentare înainte de război.

În pofida impactului enorm al celui de-al doilea război mondial asupra culturilor politice din Europa de Est, atitudinile populare față de partidele comuniste după război nu s-au schimbat semnificativ în cele mai multe țări. Deși distrugerile și ororile războiului au discreditat complet structurile socio-politice din perioada interbelică și au generat o dorință generală de schimbare socială de anvergură – sentiment evident chiar și în statele vest-europene, aceasta nu s-a translatat într-un suport pentru regimul de tip sovietic impus de U.R.S.S.

Cu toate acestea, în pofida lipsei unui sprijin popular larg pentru partidele comuniste din Europa de Est, bulversările sociale generate de război și consecințele sale imediate au fost favorabile pentru creșterea și consolidarea forțelor comuniste. Atrocitățile în masă și distrugerile din timpul război, precum și vasta dislocare socială care a persistat după aceea, au afectat psihicul populațiilor din această regiune. Astfel, pe fondul destrămării solidarității sociale și a prăbușirii normelor morale, populațiile din statele est-europene familiarizate cu violența din timpul războiului au acceptat mult mai ușor aplicarea, de către partidele comuniste, a unor metode violente în viața politică²¹.

Concluzii

Înaintarea Armatei Roșii către centrul continentului european și ocuparea, în calitate de „armată eliberatoare” a statelor din Europa Centrală și de Est i-au dat posibilitatea lui Stalin să inițieze strategia Moscovei de sovietizare a acestora, respectiv de edificare, în statele ocupate, a unor structuri politice și militare controlate de comuniști (și, implicit, de către Moscova). În acest sens, comuniștii au devenit instrumentul vastului program de sovietizare a teritoriilor ocupate. De altfel, Francois Furet

²⁰ Kramer 2013: 15.

²¹ Naimark & Gibianskii 1997: 24-26.

afirma: „Nu este suficient ca aceste state să fie prietene ale Uniunii Sovietice. Nu este suficient nici măcar ca ele să-i fie supuse. Trebuie să aibă același regim, aceleași instituții și să utilizeze aceleași cuvinte ca să mascheze aceeași realitate²²”.

Prezența trupelor sovietice pe teritoriul statelor est-europene a reprezentat pentru Moscova o garanție suplimentară a faptului că liderii comuniști locali vor transpune în practică directivele primite. Ca instrument de control, Moscova și-a asigurat prezența în Birourile Politice ale partidelor comuniste, precum și în structurile de forță a unor foști ofițeri în Armata Roșie sau agenți sovietici cu origini autohtone și care și-au asumat în mod formal și cetățenia statului de origine. Această practică a fost utilizată pe scară largă în Polonia și Ungaria, și la o dimensiune mai redusă în celelalte state est-europene.

Rolul de „armata eliberatoare” i-a oferit lui Stalin adevărata marjă de acțiune, prin care a reușit să edifice structuri politice asemănătoare ce cele ale Moscovei, controlate direct de către comuniștii afiliați ideilor politice sovietice.

De altfel, procesul de democratizare a statelor învinse și respectarea drepturilor fundamentale ale omului, nu a fost pusă în practică în statele aflate sub influență sovietică – Bulgaria, România și Ungaria, în pofida încercării unor state semnatare occidentale de a impune respectarea acestora. De asemenea, lipsa prevederii unor instrumente de implementare și control cu privire la respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, precum și a unor sancțiuni clare a constituit una din principalele cauze ale abuzurilor în domeniu.

²² Furet 1994: 433.

BIBLIOGRAFIE

- Applebaum, Anne (2012). *Iron Curtain: The Crushing of Eastern Europe 1944-1956*. Doubleday Publishing Group.
- Constantiniu, Florin (1997). *Doi ori doi fac șaisprezece*. București: Editura Eurosong&Bool.
- Constantiniu, Laurențiu (2001). „Glacisul strategic în politica externă a Uniunii Sovietice: geneză și evoluție”. *Revista Erasmus* 12/2001.
- Copilaș, Emanuel (2013). „De la monarhie la republică populară: România în intervalul 1945-1947. O retrospectivă politică”. *Anuarul Institutului de Istorie G. Barițiu*, 52/2013, supliment 1.
- Crampton, Richard (2002). *Europa răsăriteană în secolul al XX-lea și după*. București: Curtea Veche.
- Djilas, Milovan (1991). *Întâlniri cu Stalin*. Craiova: Editura Europe.
- Eubank, Keith (1985). *Summit at Teheran: The Untold Story*. New York: William Morrow.
- Furet, François (1996). *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*. București: Editura Humanitas.
- Gaddis, John Lewis (2009). *Războiul Rece*. București: Editura Rao.
- Gardner, Lloyd C. (1993). *Sferele de influență – Împărțirea Europei de către marile puteri la München și Ialta*. București: Editura Elit.
- Kissinger Henry (2010). *Diplomația*. București: Editura ALL.
- Kramer, Mark (2013). „Stalin, Soviet Policy and the Consolidation of a Communist Bloc. *Eastern Europe, 1944-1953*. Plymouth: Lexington Books.
- Mastny, Vojtech (1979). *Russia's Road to the Cold War: Diplomacy, Warfare, and the Politics of Communism, 1941-1945*. New York: Columbia University Press.
- Naimark, Norman; Gibianskii, Leonard (1997). *The Establishment of Communist Regimes in Eastern Europe, 1944-1949*. Boulder, Westview Press.
- Tucker, Robert (1992). *Stalin in Power. Revolution from Above 1929 – 1941*. New York – London: W.W. Norton&Co.